

DİLARA SEYİDZADE

***ÖNEMLİ
POLİTİK
YAŞAMDAN
ESİNTİLER***

AZERBAYCAN" neşriyyatı
BAKU — 1994

HAYDAR ALIYEV (Politik yaşamının esintileri)

Haydar Aliyev. Ondan yazı yazmak pek güçtür. Zira yazılanların hepsi onun kişiliği zemininde zayıf, solgun ve önemsiz görünüyor. Çok veçheli örgütçülük yeteneği, asıl vatandaşlığı, ender rastlanan düşünme genişliği Haydar Aliyevi seçkin siyasal lider olarak başkalarından ayırıyor. Tüm bunlar ender rastlanan hafıza, derin yeteneği, düşünme genişliği, kısa süre içinde halkı bir araya getirmek ve arkasınca götürmek kabiliyeti bu siyaset adamını tarihçiler, politikacılar, gazeteciler, sözün kısası siyasal yaşam öyküsü üslubünü meslek edinenler için pek cazip yapıyor.

Geçen olayların nedenlerini derinden araştırması, tarihi gelişim seyri dialektiğini belirleme yeteneği, Azerbaycanda yeralan olaylara vahit evrensel gelişim seyrinin yansıması gibi yaklaşım göstermesi Haydar Aliyeye Azerbaycan halkının yaşamı için pek büyük önem taşıyan dönemlerde tam zamanında ve hayret uyandıracak kadar düzgün kararı arayıp bulmak olanağını sağlıyor.

Bunca geniş kapsamlı devlet adamının yaşam öyküsü ve faaliyeti bağrından yetiştirdiği halkın kaderine sınıksız bağlıdır. O, kendi becerisini, yetenek ve kabiliyetini son damlasınadək halkının hizmetine vermiştir. Asıl bu Haydar Aliyevin yaşam ilkesini belir-[3-4]lıyor ve onun yaşam öyküsünün temelini oluşturuyor.

Haydar Aliyev faaliyetinin tüm dönemlerinde öz halkının evladı olarak davranıyor. Onun attığı her adımın düzgünlüğü, yaşadığı her günün önemi yalnız halkın kavrayışı ve anlayışı açısından düzgün değerlendirilebilir.

Haydar Aliyev bağrından yetiştirdiği halkıyla konuşmasını, onu dinlemesini, teskin etmesini, inam uyandırmasını beceriyor. Onun şahsında güzel konuşmacı ince psikologla uyum sağlıyor. Tabiati itibarıyla becerikli, akıllı ve hassas bir insan olan Haydar Aliyev herkesin acı ve ağrısına, endişe ve heyecanlarına nüfuz etmek yeteneğiyle, her kedere iştirak etmesiyle gerek alelade işçileri ve gerekse seçkin çevre temsilcilerine kendine çekebiliyor.

Ani tepki gösterebilmesi, çeşitli düzeydeki muhabatlarının haletindeki en ufak değişiklik ayrıntılarına insanı şaşırtacak kadar dakiklikle tepki göstermesi ona süper sezgiye sahip bir kişi, öz halkını duyan ve anlayan bir lider gibi efsanevi bir şan ve şeref kazandırmıştır. Asıl bu özellikleri Azerbaycan halkına onu milli varlığı, nimeti, milli serveti olarak tanımlamaya imkan veriyor.

Haydar Aliyevin halka gerçekten bağlılığı onun siyasi kişiliğine hem basitlik, hem de yücelik veriyor, her bir Azerbaycanlıya onu ülkenin canlı tecessümü, milletin birlik simgesi olarak kavramak olanağını sağlıyor.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev yeminetme töreminde azeri halkına saslenerek şöyle demiştir:

Bunca yüksek ve sorumlu bir görevi üstlenirken ilk önce azeri halkının zekasına, müdriklğine, kudretine güveniyorum. Azeri halkının bana beslediği umutlar beni bu görevi üstlenmek zorun-[4-5]da bırakıyor. Bu umutlara hakkazandırmak için elimden geleni esirgemeyeceğimi temin ederim.

Haydar Aliyevin tüm hayatı bu sözleri doğruluyor. O daima gerçekten halkının sosyal, kültürel ve manevi büyüklüğüne hizmet eden şahsiyet, lider olmuştur.

Haydar Alirıza oğlu Aliyev 10 Mayıs 1923 yılında kadim Nahçivanda işçi ailesinde doğdu. Asırların tozu ve müdriklğini kendisinde bir araya getiren bu güzel bölge Azerbaycana birçok düşünürler, mimar ve yazarlar bahşetmiştir. Hepsinin adları sayılamaz.

Burasının yazı çok sıcak, kışı müstesna denilecek kadar serttir. Burada hayat kolay, maişet kanaatkar, halk şımarık değildir.

Asıl Nahçivanda Haydar Aliyev pedagoji teknikomunu bitirmiştir. 16 yaşındayken Nahçivandan ayrılarak Azerbaycan sanayi enstitüsüne yazıldı. Hangi nedenlerin onun mimar olmak kararını etkilediği zor söylenebilir. İhtimal 12-ci yüzyılın ulu mimarı Ececi Nahçivaninin eserleri, onun Nahçivan kentinin incisi bulunan ünlü Mumine hatun mozolesi bu kararda belli rol oynamıştır.

Başlayan harp Aliyevin öğrenimini yarım bıraktı. Fakat öyle görülüyor ki, mimarlığa sevgi tüm hayatı boyunca kalmış, yalnız mimarlık malzemesinin kalitesi değişmişti. Haydar Aliyev bugün de yetenekli mimar olarak kendisinin tekraredilmez projeleriyle yeni Azerbaycanı kurmaktadır. Hem de yorulmadan ve ümitsizliğe kapılmadan yıl geçtikçe parçalar halinde, birer birer tuğla dizerek. Bazı yıllarda yaptıklarını yıkarak yerle yeksan etmek yeltenişleri yapılmıştır ama, herşeye ragmen, aynı alana dönerek aynı mimari ile çalışmalarını sürdürdüğü an gelip çatmıştır.

1941 ile 1964 yıllarını kapsayan dönemde Haydar Aliyevin hayatından yazmak zordur, öyle görülür- [5-6] yor ki, bu, zor emekle dolu yaşamının karışık dönemidir. Özgeçmişinin bu satırının arkasındaki asıl içeriği yalnız kendisi açıklayabilir. Belki de bir zamanlar Haydar Aliyevin kendisinin

kaleme aldığı yaşam kitabı yayınlanacaktır. Henüz böyle bir kitap mevcut olmadığından, yalnız 1941 yılında Nahçıvan özerk cumhuriyeti Halk komiserleri şurasının şube müdürü Haydar Aliyevin 1944 yılında Azerbaycan Devlet güvenlik organlarına işe geçmekle ağır bir yükü omuzuna aldığı tahmin edilebilir.

Bu yıllarda Haydar Aliyev özel öğrenim görmekle Azerbaycan Devlet Üniversitesinin tarih fakültesinden mezun oluyor.

1964 yılında Haydar Aliyev Azerbaycan Devlet Güvenlik komitesi başkan yardımcısı görevine atanıyor, 1967 yılında ise komitesinin başkanlığını yapıyor. Tüm azerler için bu tarihi bir atanma idi - Azerbaycan tarihinde hiçbir zaman bir azeri bu örgütü yönetmiş değildi. Haydar Aliyevin yüksek tug-general rütbesine de bir azeri mazhar görülmemiştir.

1969 yılı Mayısında Haydar Aliyev Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komite birinci sekreteri seçildi. Sovyet döneminin umumen makbul kanonları gereğince bu andan Aliyev cumhuriyetin yöneticisi, kaderlerin amiri oldu. 14 yıl içinde Haydar Aliyev bu görevde bulundu. Bu göreve seçildiği anda, aynı dönemde Azerbaycanın çehresini kökünden değiştiren anlamının bulunup bulunmadığını, yahut da kendi yanlışsız sağduyusuna dayanarak sonralar tüm değişiklikler sistemi haline gelen somut taktik görevleri adım adım çözdüğünü şimdi söylemek zordur.

1969 yılında Azerbaycan ekonomisinde zor durum husule gelmişti. Tüm göstergelerde gerilik duyuluyor, sanayi ve tarım kuruluşu günün taleplerini karşılamıyor, cumhuriyet birçok hallerde Sovyetler [6-7] Birliğinin daha fazla gelişmiş bölgeleri için hammadde kaynağı rolünü oynuyordu.

1982 yılı Aralık ayında Siyasi büro üyesi seçilen Haydar Aliyev Baküdan Moskova'ya gittikten sonra manzara tamamiyle değişti. Bu yıllar içinde kişi başına milli gelir iki misli, milli gelir 2,5 misli bir artış gösterdi, bu dönemde milli gelir artışı da 1969 yılı hacmine beraber oldu.

Cumhuriyette şimdi üretim hemen hemen üç misli, emek üretkenliği iki misli bir artış göstermiş, tüketim malları üretimi 3 misli artmıştı. Bu yıllar içinde üretilen mamul hacmi önceki 50 yılın hacmine beraber idi.

Tarım ürünleri milli hasılası 2,7 misli, tarımda ürün ve üretim iki misli bir artış göstermişti.

Bu yıllar içinde halk ekonomisinin gelişimi için 21,3 milyar ruble yatırım yapılmıştı. Bu da önceki 50 yıla oranla bir buçuk misli fazla idi. 250 büyük sanayi tesisi, ünite, üretim sahası inşa edilmişti. 2 milyonu aşkın insan konut koşullarını iyileştirmişti. Fiilen bu dönemde konut fonu boyutları bakımından tüm Bakü kentine beraber bir kent meydana getirilmişti.

Fakat bu kalite göstergeleri nasıl izlendirici olursa olsun, cumhuriyet ekonomisinin kuruluşunda nitelik bakımından yapılan değişiklikleri tasvir edemez. Pratik olarak Azerbaycan halk ekonomisi için tamamiyle yeni sahalara meydana gelmişti.

Cumhuriyet petrol ürünleri, petrol donatımı, çelik borular, renkli maden, sentetik kauçuk, elektrik motorları, inşaat malzemesi, günlük yaşantıda kullanılan klima cihazları, otomobil lastiği, maden gübreleri, çini-porselen mamulleri, halı üretiminde ülkede başlıca yerlerden birinde geliyor. 65 ülkeye 350 çeşit mamul ihraç ediliyor.

Yalnız bir günde Azerbaycanda 41 bin ton petrol, 37 milyon metre küp gaz çıkarılıyor, 2200 ton [7-8] çelik, 69 bin metre boru, 4900 otomobil lastiği, 2700 ton maden gübresi, 968 klima cihazı, 734 buz dolabı, 546 metre çeşitli kumaş üretiliyor.

Cumhuriyette yeni modern sanayi dalları - makina yapımı, elektronik, radyo sanayii, hafif ve yiyecek sanayii için makina yapımı dalları meydana geldi.

. Elektronik sanayii dalında daha büyük ilerleme sağlanmıştı. Bakü klima cihazları fabrikası hizmete girdikten sonra üretim bir buçuk misli arttı.

Petrol imali sanayii tarihinde ilk kez Bakü petrol rafinerilerinin geniş kapsamlı rekonstrüksiyon çalışmaları yapıldı. Petrolü ikinci kez imal eden aygıtlar hizmete girdi.

Yüksek düzeyde profesyonel kadroların yetiştirilmesine büyük önem veriliyordu. Hızla gelişen ekonominin talepleriyle ilgili olarak cumhuriyette yüksek okullar ağı hayli genişletildi, kuruluşu geliştirildi: 1982 yılında Moskova, Leningrat ve Sovyetler Birliğinin öteki kentlerinin 170 yüksek okulunda Azerbaycandan 35 bin genç öğrenim yapıyordu. Heryıl cumhuriyetten 800 kişinin öğrenim için gönderilmesi bir gelenek haline aldı. Gençlerin yüksek askeri okullara gönderilmesine ayrıca önem veriliyordu.

Bu yıllar içinde yapılanları şöyle bir üstünkörü birer birer saymak imkansızdır. Bunlar önceler geleneksel olarak Bakü ve Sumkayıtta bir araya gelen sanayi tesisleri coğrafyasının genişlemesi, yeni elektrik santralleri, metro, yeni demir ve kara yolları, garlar ve köprüler, deniz platformları fabrikasından maişet kalıntılarını imal fabrikasınadaki birçok tesisler demektir

Azerbaycanın ÷lke çapında n÷fuzunun önceler emsali gör÷lmedik düzeyde yükselmesi Azerbaycan fenomenine neden oldu, Azerbaycan'dan söz edildi, azerilerin kendileri de söz söylemeye, kendinden, [8-9] kültürü ve tarihinden söz etmeye başladılar. Hem de kıvançla söz etmek. Ve milli kendi kendini idrakin bu dalgası çeşitli alanlarda yeni adlar, yeni yetenekli insanlar dalgasını kendi ardından götürdü.

/1970-1980-li yıllar birçok yıldızları ÷lke ve dünya sahnelerine çıkardı. 1970-li yıllarda dünyanın çeşitli ÷lkelerinde başarıyla düzenlenen Azerbaycan kültürü günleri bunu iyi bir şekilde doğruluyor.

Bu dünyada herşey karşılıklı olarak birbirine bağlıdır ve hepimiz herbirimiz için sorumlu bulunuyoruz. 1993 yılı Aralık ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev çeşitli yarışmalarda altın, gümüş ve bronz madalyalar kazanan azeri sporcuları grupunu kabul etti. Bu görüşmede satrana doğru yolun satranç klübünden başladığından söz edildi. Evet, bu böyle idi, yukarı merciden verilen talimat idi - mutlaka satranç klübü inşa etmek, oyuncular için koşullar sağlamak.

/1970-1980-li yıllarda dikilen gevrek fidanlar 1990-lı yıllarda kendi meyvalarını verdi.

Tüm bu yıllar içinde Azerbaycanın Haydar Aliyev tarafından yönetilmesi hayret edilecek istatistikler sağlamıştır. Her kesin gözleri önünde meydana getirilen ve kurulan yeni her şey büyük hayret doğuruyordu. Haydar Aliyev tüm teşkilatçılık ve diplomat yeteneğini Azerbaycanın önceler emsali gör÷lmedik zirvelere erişmesi için harcadı. Ve birçok bakımdan bunu yapabildi. Ülke bütçesinden ödeneklerin taksiminin merkezleştirilen ilkesi umumen malumdur. Bu yıllarda yüksek gelişim temposu Azerbaycan için ÷lke organlarında yeşil sokak açtı ve çözülemez gör÷len sorunları çözmek olanağını sağladı. Krediler, ödenekler, gelişim üstüne kararlar - hepsi sayıya gelmiyor ve tüm bu akın cumhuriyetin gelişimine hizmet ediyordu. [9-10]

1976 yılında Haydar Aliyevin Siyasi büro üye adayı seçilmesi fiilen ÷lkenin yüksek yönetimine iştiraki demektir. Azerbaycan için ise bu ilk önce ekonomik ve kültürel gelişim atanında yeni ufukların açılması demektir.

Haydar Aliyevin 1982 yılı Aralık ayında Siyasi büro üyeliğine seçilmesi ve Sovyetler Birliği bakanlar kurulu başkanının birinci yardımcısı görevine atanması dolayısıyla Bakudan Moskova'ya geçmesi kaderinde koskoca bir dönemin sona ermesi demektir. Önceler olduğu gibi yine de 1987 yılına dek tüm Azerbaycan onun dikkati çerçevesinde idi ve etkin yardımını duymaktaydı. Fakat bu andan antik o 15 cumhuriyetten birinin yöneticisi değil, Sovyetler Birliği gibi süper devletin yöneticilerinden biri idi. Çalışmalarının boyutları değişmiş, önemi artmıştı. Azeri halkının tarihi boyunca Haydar Aliyevin ilk azeri olarak siyasi büro üyesi seçilmesi çok önemli idi.

Siyasal yönetim ve hükümet üyesi bulunan Haydar Aliyev kültürden tüketim mallarına dek sosyaf-ekonomik komplemin önemli alanlarını yöneterek ÷lkenin 15 bakanlığının çalışmalarını denetliyordu.

Aliyev çeşitli sağlık ve eğitim programlarının hazırlanması ve gerçekleştirilmesine yakından katılıyor, hükümet adına parlamentoda bu sorunlar üstüne raporlar okuyordu. Haydar Aliyev doğu Sibirya'yı Uzak doğuya bağlayan ve Sovyetler Birliğinin Pasifiğe çıkmasını sağlayan dünyada en uzun Baykal-Amur demiryolunun inşaatı için kurulan komisyonun başkanı idi.

Bu zor zamanlar idi. 14 yıl Azerbaycanı yönetmek, bir de beş yıl koskoca devletin yüksek iktidar mercisinde bulunmak. Uzaktan bunun nasıl bir hayat temposu, kendi yeteneğini, fizik ve manevi rezervlerini sonuna dek çalışma için harcamak olduğu zor tasavvur edilebilir. [10-11]

20 yıl içinde Haydar Aliyev Sovyetler Birliği gibi süper devlet parlamentosunun üyesi oldu, çalışmalarına yakından katıldı.

Hükümet adına defalarca parlamentoda çeşitli sorunlar üstüne raporlar okudu. Bunlar okul reformu, işçi toplulukları ve demokratikleşme üstüne yasaların kabul edilmesi ve başka sorunlar idi. Onun girişimi ve yakından iştirakiyle filmcilik sisteminin kemale erdirilmesinden ihtira sanatı problemlerine dek ÷lke çapında birçok kararlar kabul edilmiştir.

Daha Azerbaycanı yönettiği dönemde Haydar Aliyev Sovyetler Birliğinin uluslararası ilişkilerinin gelişimine yakından katılmaya başladı, defalarca hükümet heyetlerini yönetti.

Sovyetler Birliği yöneticilerinden biri olduktan sonra Avrupa, Asya, Afrika ve Latin Amerika ÷lkelerine gezi yapan Sovyetler Birliği heyetlerinin başkanlığını yaptı, Sovyetler Birliğiyle yabancı ÷lkeler arasında yapılan çeşitli görüşmelere katıldı, Sovyetler Birliğinin uluslararası ilişkileri, dış politikasıyla ilişkili sorunlara büyük önem verdi.

Bugün mevcut olmayan devletin tarihine dönüşen o yılları hatırlarken eski Sovyetler Birliğinin devlet ve parti yöneticileri arasında Haydar Aliyevin ayrıca bir yer tuttuğu anlaşılıyor. Bu müstesnalık yalnız eski Politbüro'nun, yeniden yapılanmadan sonraki dönemde dramatik mücadelenin bugüne dek tam merkezinde yer alan az sayılı üyelerinden biri olmasında değildir. Onun müstesna oluşunun içeriği Haydar Aliyevin şahsındadır.

Haydar Aliyev Moskovadaki faaliyetine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite genel sekreteri, Sovyetler Birliğinin yüksek yöneticisi Yuri Andropovla aynı bir zamanda başlamıştı. Onları birbirine bağlayan birçok şeyler vardı. Bu ortamda, her ikisinin çeşitli düzeylerde KGB başkanlığını yap- [11-12] malarını tesadüf gibi, yaşam öyküsünün sadece bir birine uygun gelmesi gibi kabul etmek imkansızdır.

Bunun böyle olmadığı kuşkusuzdur. Onların, ülkenin tam dolgun bir şekilde gelişmesini engelleyen kilit problemleri aynı açıdan değerlendirmeleri kendilerinin ortak bir görüşe varmalarına neden olmuştu. Onlar kendi politik kibirleri gibi ağır yük altına girmeyen, uyanık politikacı tutumunu almışlardı. Her insanın ve tüm halkın kaderi için doğuştan sorumluluk duygusu kendilerine özgü vasıflardan biriydi. Ve bu vasıfları, onları acele kararlar almaktan, rağbet kazanma çabalarından sakındırıyordu. Burada "Başlıcası zarar vermemektir" gibi kadim çağrı önemli rol oynuyordu.

Sovyetler Birliği gibi koskoca bir devletin yönetim makinasının gizli mekanizmalarını ayrıntılarıyla bilen bir insan olan Yuri Andrepov ilkönce hararetli yurtsever ve uyanık gözlü, maharetli bir politikacı idi. Bu da kendisine düşünülmemiş, acele adımlar atmak imkanını vermiyor, ülkeyi kah şu aşırı tarafa, kah ta ötekisine atılı vermekten sakındırıyordu.

Yalnız partide, ekonomide ve politikada plana uygun reformların tedrici uygulanması stratejisi- herhangi yeni gelişim yoluna geçilmesi seyrinin sosyal kataklizmaya ve ekonominin yerinde sayıp durmasına neden olmayacağına teminatını verebilirdi.

Sovyetler Birliği tarihinin Andropov sayfası pek çabuk çevrilmişti. Okadar ki, onu ne ayrıntılı bir şekilde okumaya, ne de anlamaya fırsat bulamadık. Gelişimin Andropovcu yolu üzerinden sukutla geçilmesi politikası, Andropovun şahsiyetinin yeniden yapılanma dalgasının "eniye" gelenekleriyle nüfuzdan düşürülmesi çabaları günümüz açısından sonucu önceden belirlenen bir nevi tuhaf politik oyun gibi geliyor bize. Yuri Andropov ve Haydar Aliyev gibi [12-13] ayrı ayrı siyaset adamlarını hiç te karşılaştırmayarak, kıyaslamayarak, özdeşirmeyerek her halde, her ikisinin gayet benzeri tutum aldıkları, ve şüphesiz toplumumuzda reformun uygulanması programına gösterdikleri yaklaşımda bir oldukları tezinden vazgeçmek güçtür.

Kaderin ve tarihin dönümü bu sefer de önceden belirlenemedi. O dönemin düzgün gerçek anıları henüz mevcut değildir. Yalnız söylentiler Yuri Andropovun gözlerini hayata kapamasıyla ilgili doğru sözün yankılarını Sovyetler Birliğinin her tarafına yayıyordu. Sonra tarih Çernenko haftaymını devraldı. Daha sonra Sovyetler Birliğinin hayatında Gorbaçov dönemi başladı. Ancak problemlerin kökleri ve kaynakları kalmaya devam ediyordu. Asıl Andropov - Gorbaçov rotasının karşı durması Politbüroda kuvvet dengesini ve Aliyevin tutumunun mahiyetini belirlemişti. Ve asıl bu Haydar Aliyevin Politbürodan ayrılmasına götüren anlaşmazlık ve çelişkilerin köklerini oluşturmuştu.

Haydar Aliyevin Politbürodan ve Sovyetler Birliği bakanlar kurulu başkanı birinci yardımcısı görevinde gösterdiği faaliyeti hiçbir zaman ve hiçbir şeyle aydınlatılmıyor ve değerlendirilmiyordu. Onun yaşam öyküsünün bu sayfası yalnız basit olmayan faaliyetinde akislerini bulmuş, ama ciddi yayın organlarında söz ve olaylarda yansıtılmamıştı. Yansıtılamazdı da. Başlangıçtaki ilk çelişkiler tutumun temeline oturtulmuştu.

Bugün Haydar Aliyevin zamanında yeniden yapılanma sloganlarının coşkunluğuna uymayan az sayıda liderlerden biri olduğunu hatırlatmak yeter. Onlar yapıcı adımların, yenilenmiş sosyalizmin ilan edilen gerçeklerini tebliğ eden ve geliştiren yaratıcı programların zorunlu ve kaçınılmaz olduğu sorununu daima ileri sürüyorlardı. Bu tutumun sonucunda fi- [13-14] kir ayrılıkları, protestolar ve Politbüronun terkedilmesi bir birini izledi. İhtimal ki, bu adım tarih açısından önceden belirlenmişti. Hem de birçok etkenlerle belirlenmişti.

Haydar Aliyevde birçok şeyler alelade şemaya sığmıyordu. Bu sovyet politikasında bir olay idi ve bu olay hiç de herkes tarafından olumlu karşılanmıyordu. Ve bunun sonucu olarak istifa, büyük politikadan ayrılmak geldi. Öyle görülüyordu ki, her zaman için. Birçoklarına böyle geliyordu.

Haydar Aliyev bir süre sonra ülke yaşamının o dönemi için şu sözleri söylemişti: "Ülkemizde 1985-de başlatılan değişikliklerin bilimsel, ekonomik ve politik açıdan esaslandırılan uzun vadeli stratejiye dayanmadığı tam bir katiyetle iddia edilebilir. Ve acele ile uygulanan, bazan da birbirine ters düşen tedbirler tabii olarak olumlu sonuç vermedi.

...Bunların tümü toplumumuzu felaket uçurumuna götürmüştür.

Sovyet devletinin dış politikasında da yanlışlıklar az değildir. Mevcut durumun başlıca suçluları - iktidarda bulunan Komünist partisinin Merkez komitesi, devlet ve parti yönetimini yüzde yüz kendi elinde toplayan Gorbaçovdur. Gorbaçov son beş yıl içinde halka birçok vaatlerde bulunmuştur. Ancak bunlardan hiçbirini yerine getirememiştir. Bunun sonucunda söylenen sözle pratik eylemler arasında boşluk, siyasi yönetimle halk arasında uçurum meydana gelmiştir. Halkın yönetime beslediği inamsızlık

artmış, insanların geleceğe besledikleri güveni kırılmıştır. Komünist partisi nüfuz ve itibarını kaybetmiştir".

Haydar Aliyevin Politburodan ayrılmasının bu bileşik mekanizmasını birkaç sözle veya satırla açıklamak veya anlatmak imkansızdır. Aydın olan tek şey: - Karabağ, 1990 yılı Ocak ayının kanlı olayları, [14-15] imparatorlunun korunması, milli-kurtuluş hareketleri filizlerinin bastırılması - bütün bunlar Haydar Aliyevin siyaset sahnesinden gitmesine neden olan bir zincirin, bir planın halkalarıdır.

Karabag ve Aliyev. Haydar Aliyevin Azerbaycanda iktidarda bulunduğu bütün bu yıllar ve Moskovada görev yaptığı dönem - ermeni lobisi için bu iki söz, yani Karabağ ve Aliyev sözleri birbirinden ayrılmaz anlam olmuştur. Karabağın, yalnız Haydar Aliyev gibi siyaset adamının Azerbaycanda ve Moskovada iktidarda bulunduğu sıralarda rahat rahat yaşayabildiği söz götürmez. "Büyük Ermenistan" ideologları daha 1968 yılında, Haydar Aliyevin Azerbaycan KGB - nin başkanı olduğu sıralarda yalnız onun sesinin ermeni - Azerbaycan dostluğundan söz eden sesler zemininde uyumsuz seslendiğini iyice hatırlıyorlar. Haydar Aliyev 28 Ağustos 1968-de Azerbaycan komünist partisi merkez komitesinin 12-ci genel oturumunda heyecanlı bir sesle şunları uyarıyordu: "1967-1968 yıllarında dışardaki milliyetçi ermeni örgütlerinin, özellikle "Daşnaksutun" un cumhuriyetimize karşı faaliyetlerinin büyük bir ölçüde canlandığı görülmektedir. Bazı kapitalist ülkelerden sovyet dairelerine ve cumhuriyetimizde çıkan gazete yazıhanelerine milliyetçi nitelikli çeşitli talepler ve çağrılar yer aldığı dergi ve gazete yazıları gönderiliyordu. Yabancı ülkelerdeki taşnak çevreleri cumhuriyetin yaşamından ayrı ayrı olayları tahrif edilmiş bir şekilde tasvir ediyorlar".

1969 yılı Temmuz ayında cumhuriyet yönetimine gelen Haydar Aliyev kısa süre içinde Azerbaycan-Ermenistan problemiyle ilgili olarak sorunun ileri sürülmesini bambaşka bir müstevi üzerine geçirdi.

Bir yandan iki komşu cumhuriyetin bilim ve kültür adamları arasında daha sıkı temaslar kurulmuştu, öte yandan Yukarı Karabağ ekonomisinin [15-16] tüm problemlerine gerektiği kadar önem veriliyor, sosyal ve kültür alanı yüksek tempo ile geliyordu. Şuşa kentinin sosyal gelişimi üstüne özel karar kabul edilmişti. Yukarı Karabağda bazı sanayi, tesisleri açılmıştı, 3 dilde tedrisatın yapıldığı Pedagoji enstitüsü bölgenin kadro taleplerini karşılıyordu. Planlı, uzun süreli basiretli politika tüm alanlarda somut olarak yansıtılıyordu.

Asıl o senelerde Azerbaycan güzelsanat ustalarının Ermenistanda verdikleri konserlerde binlerce insan stadyumları, tıklım tıklım dolduruyordu, asıl o senelerde Erivanda taksilerin hepsinin radyolarından Azerbaycan müziği sesleniyordu. O dönemde yapılanların hepsi aksi propagandanın açık araçları idi. Sonuç pek etkindir: Haydar Aliyevin iktidarda bulunduğu dönemde Ermenistanda siyasi güçlerin hiçbiri ne Karabağ kozunun oynanması ve ne de Azerbaycandan yeni toprak parçasının koparılması açısından kendi amacına erişemedi. Azerbaycandan toprak koparmaya gelince, diyebiliriz ki, bu eylem ermeni politikasının geleneksel yönüne dönüşmüştür. Buna kanaat getirmek için Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinin haritalarını gözden geçirmek yeter. Evet Haydar Aliyevden önce ve sonra Ermenistanın yararına Azerbaycandan toprak koparılmıştır. Ve böylece cumhuriyet arazisinin yüzölçümü 114 bin kilometre kareden 86 bin kilometre kareye inmiştir. Haydar Aliyevin iktidarı döneminde de böyle yeltenişler yapılmıştı. Fakat o dönemde bir metre kare toprak bile verilmiş değildi. Koparılan toprak değildi, koparılan bizim milli gururumuz, kıvancımızdı, çiğnenen bizim milli namus ve şerefimizdi.

Haydar Aliyev hatta ermeni ideolojisi için geleneksel bir şekil alan Azerbaycanlı düşman suretini de sarsmıştı. Herhalde ermeni ideologlarının Azer- [16-17] baycan müziğini sozümone "ermenifars makamları" olarak tanımlatabilmek için epeyce çaba harcamaları gerekmişti.

Buna örnek olarak Haydar Aliyevin 1987 yılında Moskovada "komünistlerin oğlu ve torunu" İgor Muradyan adındaki birisinden aldığı mektupdan bir parça açıklayalım. Mektup şöyle başlıyor:

"Aliyev, ben sizi Nahçıvan, Yukarı Karabağ ve Azerbaycanda ermeni sakinlere karşı soykırım uygulamakta itham ediyorum. Cumhuriyetin komünist partisi merkez komitesi birinci sekreteri görevinde bulduğunuz dönemde 1920-1987 yıllarında Musavat hükümetin, sonra da Azerbaycan sovyet cumhuriyeti yönetiminin ermeni halka karşı yürüttüğü soykırım politikası hayli güçlenmiştir". Mektup çok kaydedeger bir şekilde sona eriyor:

"Ermeni halkının soykımına karşılık olarak ermeni öçalanları Türkiyenin ve Azerbaycan Musavatının asadaki tanınmış devlet adamlarını öldürmüşlerdir-

1. 1920 yılında Tifliste Aram Yerkanyan Azerbaycan Musavati cumhurbaşkanı, 1918 yılı Eylülünde Bakuda ermenilerin katliamının teşkilatçısı Han-Hoyskiyi öldürdüler,

2. 1921 yılı 15 Martta Berlinde Sogomon Teyleryan Türkiye içişleri bakanı, 1915 yılında ermeni soykırımının teşkilatçısı Talat-paşayı öldürdü

3. 1921 yılı 19 Temmuzda Konstantinopol kentinde Misak Tarlakyan Azerbaycan Müsavat içişleri bakanı, 1918 yılında Bakuda ermeni katliamından suçlu Peyut han Cevanşirovu öldürdü.

4. 1921 yılı 6 Aralıkta Romada Arşavir Şirakyan Türkiye cumhurbaşkanı, 1915 yılı ermeni soykırımından suçlu Gin Said Alimi öldürdü.

5. 1922 yılı 17 Nisanda Berlinde Aram Yerkanyan ve Arşavir Şirakyan binlerce ermeni çocuğunun [17-18] Karadenizde bogulması emrini veren Türkiye hükümeti üyesi Bahaeddin Şakiri öldürdüler.

6. 1922 yılı 25 Temmuzda gündüz saat beşte Tifliste Petros Ter-Pogosyan ve Zare Melik-Şahnazaryan 1915 yılı ermeni soykırımı teşkilatçılarından Türkiye denizcilik bakanı Cemal-paşayı öldürdüler. Katilin organizatörü Artaşes Gevorkyan idi.

7. 1922 yılı 5 Agustosta Buhara emirliğinde Türkiye harbiye bakanı, 1915 yılı ermeni soykırımı teşkilatçılarından biri ve sonralar Buhara emiri kuvvetlerinin komutanı Enver-paşa camiden çıkarken öldürüldü. Enver-paşanın ortadan kaldırılması Yukarı Karabağın Tagavert köyü doğumusu, sonralar ordu komutanı bulunan Akop Melkumyanın yönetiminde Kızıl ordu süvari takımı tarafından gerçekleştirildi. Enveri Yukarı Karabağ doğumusu Saruhanyan öldürdü.

Bu münasebetle Sovyet Ermenistanı başbakanı Aleksandr Myasnikyan ermeni soykırımının son teşkilatçısının ortadan kaldırıldığını söylemişti. Fakat Myasnikyan Enverin yalnız ortadan kaldırılan son kişi olduğunu söylemekte yanılmıştı.

Son yıllarda ermeni terörcüleri türk diplomatlarına 130 suikast düzenlemişlerdir.

Siz ise, Aliyev....."

Haydar Aliyevin istifası, Siyasi bürodan ayrılması ile göya Karabağın Ermenistana devredilmesi sorununun çözüldüğü üstüne Aganbekyanın Fransada verdiği bildiri arasında kısa bir süre geçti. Çevre kapandı, Azerbaycanın başı üzerinde felaket emaresi sarkıp durdu.

Aliyevin istifası ermeni milliyetçilerinin kin dolu sevincine neden oldu. Gorbaçovun kliği iyi çalışmıştı — çabalarının yolunda başlıca engel — Haydar Aliyev kaldırılmıştı. Fakat bu eski Sovyetler Birliği [18-19] yönetiminde ermeni yanlısı klanın tasarladığı ve yerine getirdiği Aliyev konusunun yalnız peşrefi idi.

Peşreften sonra savaşın başladığını bildiren borazanlar çaldı. Düşman "aliyevçilik" bayrağı altında bir araya geldi. Bu ortamda hana Aliyevin yerine Azerbaycan komünist partisi merkez komite birinci sekreteri görevine atanan, yasaya hizmet eden Kamran Bağirov bile Merkezin ve ermeni lobisinin işine gelmiyordu. Onu değiştirmek gerekti. Ve hemen yerine adam bulundu. Bu ad havada dolaşıyordu — Abdurrahman Vezirov, Sovyetler Biliginin Pakistan büyükelçisi.

Abdurrahman Vezirovun şahsiyeti araştırmacılarını bekliyor. Azeri dilini, halkın adet ve geleneklerini adamakıllı bilmeyen Vezirov çabuk bir süre içinde tüm Azerbaycan toplumunu parçalanmaya doğru götürdü. Parçalanmanın birkaç hattı vardı. Bunlardan biri Aliyevin nüfuzundan düşürülmesi idi. Parçalanmanın başka bir hattı Vezirovla halkın karşı karşıya durmasından geçiyordu. Vezirov halkın hafızasında coşkun komsomol ilerigeleni, merkezin politikasının kalpsiz aracı, elini halkının kanına boyayan ve bunu sonunadek idrak etmeyen mankurt olarak kaldı.

Haydar Aliyevin Politbürodan garip bir şekilde ayrılması kendisi etrafında meydana getirilen korunç havanın mantıki devamı idi. Bu hava ilk önce Aliyevin tecit edilmesiyle karakterize ediliyor.

Belli kuruluşların onu dikkatle izlemesi Moskovada o zamanki tecrit döneminin fiilen göz hapsi senaryosu olduğunu andırıyordu.

Haydar Aliyevin tecrit edilmesi uzaklara varan amaçlar güdüyordu. Bu amaçların en açığı Aliyevin Azerbaycana dönmesini istisna kılmaktır. Moskovanın o zamanki resmi iktidarının fikrinde Haydar Aliyevin Azerbaycana gelmesi arzu edilir degildi ve hatta tehlikeli idi. [19-20]

Tehlikeli idi, zira Karabağın ilhaki, Karabağ koridoru kurmak zarureti paravanası arkasında Merkezin tasarladığı planlar Azerbaycanda kukla hükümetin iktidarda bulunmasını dikkate alıyordu. Talimat açık idi, bunu yalnız gerçekleştirmek mekanizması gerekiyordu. Hemen haber araçlarında Haydar Aliyevi nüfuzdan düşürmek için hileli kampanya başlatıldı. Cumhuriyetin hayatından alınan olaylar en nihayet bu amaçlara hizmet edecek bir şekilde kaleme veriliyordu. Aile üyelerine hücumlara varıncayadek herşeyden yararlanılıyordu.

Anayurdu Azerbaycana gitmesinin imkansız olduğu ortamda cumhuriyetir enformasyon kuşatmasına alınması da Haydar Aliyevi tecrit etmek planının bir kısmı idi. Elbette telefon açmaya, kendisiyle temaslr kurmaya çabalar gösteriliyordu. Fakat hatta temaslar bile çevredekiler için daima güvenilir degildi. Bunu doğruluyan deliller vardır. Aliyev iktidarı döneminden sonra azeri halkının hayatında birçok olaylar geçti. Bu dönemde yalnız halkından tecrit edilen Haydar Aliyev onunla birlikte degildi. Oysa halk onunla birlikte birçok felaketlerden kaçınabilirdi. Yine de bu eğer...

Bugün azeri halkı 1988 yılında kendisini Meydana getiren durumu ve ruhu geri getirebilseydi... O günlerde halk vahit idi ve bu birlik güç ve kudretimizin tükenmez kaynağı idi. Evet, o zaman halkın canlılığı ve uyanmasından büyük politika yapanlar da vardı, fakat onlar halkın dışındaydılar. Asıl onlar Azerbaycanı, gelecek gelişimi katastrof nazariyesi yasalarına tabi tutulan ülkeye dönüştüren gelişmeler semasını belirlemişlerdi. Haydar Aliyev 1990-da bunu önlemeye çaba gösterdi. Fakat hep nafile.

Fakat tarih dilek kipine katlanmıyor ve bazen onun acımasız olmasının nedeni budur. Asıl katastrof nazariyesi çerçevesinde hareket halkın Ermenis- [20-21] tandan zorla kovulan 300 bin azerinin Karabağa yerleştirilmesi, talebini Tophane ormanlığında ağaçların kesilmesi, genişliyen milli kurtuluş hareketlerinin kudretini bir düğümde birleştirdi. Azeri halkının yaşadığı o endişeli gece ve gündüzlerin, Karabağ acısı tüm kalplerden geçerek her keşi somut eylemlere, protesto ve dayanışma mitinklerine topladığı zamanların öyküsünün, hala yazılmaması bugün hayret doguruyor. Henüz hiçbir örgüt ve cephe, parti ve cereyan yoktu. Meydanda kendiliginden mitinkler yapılıyor, halk mitinkler hakkında enformasyon ve söylentiler bekliyordu. Cumhuriyetin o zamanki yönetimine yarı iğrenç ve yarı şüpheli yaklaşım da kendiliginden doğan mitinklerde teşekkül bulunuyordu. Cumhuriyet yönetimine karşı şüphenin yerine Merkez ve Ermenistanla pazarlık sonucunda halka döneklik yapıldığı güveni geliyordu. "Karabağ bizimdir" sloganı yerine 1989 yılı sonlarında yönetimin istifa talebi ileri sürüldü.

İki güç-hükümet ve Halk cephesi birbirine karşı koyuyordu. Hükümetin güçleri 1990 yılında 19 Ocağı 20-sine bağlayan gece Bakuya sokulan kuvvetlerin acımasızlığı bakımından emsali görülmedik bir şekilde halkı haklaması ile ifade edildi. Halk cephesinin güçleri Cephe liderlerinin tüm gençleri karşı durmaya çağırarak Tiflis olaylarından sonra askeri kuvvetlerin ateş açmak cesaretini göstemeyeceğini iddia etmekte tezahür etti. Gelişmelerin asıl senaryosu elbette önceden tasarlanmıştı, hem hükümetin, hem halk cephesinin kendi amaçları vardı. Bunlar fiilen ayrı ayrı partilerin şahsi çıkarları idi. Halk ise kurban oldu. Hurdahaş edilen yüzlerce insan naşı, ateşe tutulan acil yardım arabaları, felaketin hassaslıkla duyulması. Kurbanlar resmi hükümetçe bir avuç canı gibi damgalandılar, hatta ölüm karşısında bile hükümet doğruyu söylemeyi öğrenmedi. [21-22]

Haydar Aliyev 1990 yılı 20 Ocak trajedisini kendi şahsi trajedisi gibi karşıladı. Halkın acısını paylaşmak, azeri halkının cellatlarına karşı öfke ve hiddet duyusu onu 21 Ocakta Azerbaycan cumhuriyetinin Moskova daimi temsilciligine getirdi. Daimi temsilcilikte Haydar Aliyev bildiride bulunarak azeri halkına başsağlığı dileğinde bulunmakla yanyana kaatilleri lanetle damgaladı. Bu matem günlerinde daimi temsilcilikte ilk kez parti saflarından çıkmayı düşündü.

Haydar Aliyevin Ocak kurbanlarının defin merasimine katılmak için gelmesine müsaade edilmedi. O gelmeye can atıyordu, fakat gelmesini engellediler. Cumhuriyet yöneticileri Bakuda oturarak Ocak kurbanlarını son rahatgahlarına uurlamadılar. Öksüz kalan halk siyahlar içinde, ellerde karenfiller tüm kenti doldurdu. Halk çocuklarını topraga vermek için gelmişti. Ve gömdü. Yalnız başına. Gömdükten sonra trajedinin asıl suçlularının adlarının açıklanacağını bekledi.

Halkın hafızası güçlüdür. 1982 yılından sonra devamlı olarak Bağirov - Vezirov - Mütellibov - Elçibey iktidarının değişmesini izledi. İnsan-ilk önce stil ise, bu dört kişinin stilleri çok değişik idi, fakat bir şeyde birbirlerine benziyorlardı-hiçbiri cumhuriyeti ve halkı kriz içinden çıkaramadı. Geçmişte komsomol, rejim karşıdı veya bopstil olmalarına bağlı bulunmadan hepsini bir nitelik birleştiriyor - derin iktidar krizi, kendi halkına karşı yabancılığı önlemek yeteneğinin olmayışı...

Aliyevden sonra iktidara gelen bu kişiler aynı zamanda onun selefleri oldular. "Olmak" ve "bulumak" ilkesine dayanılarak bir barikat hattı çizilirse, Haydar Aliyevle devamlıları ve selefleri barikadın çeşitli taraflarında bulunurlar, zira onlar kendilerini "olmak isteyenlere" ait ediyorlar. O daima sadece "olmak" [22-23] istiyordu. Ve olduğu gibi kalıyordu. Bunun sonucunda belli yaklaşım gördüler. Halk 3 buçuk yıl bekledi. Yalnız Haydar Aliyev 1990 yılı 20 Ocak olaylarını hukuki ve siyasal bakımdan değerlendirmek üstüne buyrultuyu imzaladıktan sonra teskinlik buldu. 5 Ocak 1994 tarihli buyrultuda 1990 yılı 20 Ocak suçlularının objektif şekilde açığa vurulması girişiminde bulundu.

Halk 20 Ocak trajedisinin asıl suçluları üstüne gerçeği 4 yıl bekledi.

Kararlar kabul edilmiş, toplantılar yapılmış, 20 Ocak kurbanlarının yıldönümü anılmıştı, fakat suçluların adları hala açıklanmış değildi. Halk 20 Ocak trajedisinden dolayı sıklıkla birbirinin yerine geçen, siyah Ocak trajedisi hakkındaki gerçeği halktan gizli tutan iktidar kuruluşlarının sorumlu olduğunu açıkça bildiriyordu.

1990 yılı Temmuzunda Haydar Aliyev Bakuya geliyor ve yoğun sosyal faaliyete başlıyor. Aynı yılda Azerbaycan milletvekili, sonra da Nahçıvan Yüksek meclisi başkanı seçiliyor.

1991 yılı Aliyevin büyük politikaya dönüşü dönemi adlanabilir. Şüpheler bir tarafa atılmış, karara varılmıştır. Kim olursa olsun, Bakuda mı, Nahçıvanda mı söz söylemek gerekiyordu. Susmak hakkı yoktu.

Azerbaycana döneklik yapılmasının sadece seyircisi olmak imkansızdır. Aliyevin tutumu mürekkep idi, Mürekkep, fakat değışmez idi. Modalı forumlarda, alenen yapılan konuşmalarda iktidarı ellerinde bulunduranlar onu kınıyor, kiralık kabadayılar onu ısıklıyorlardı. Tüm bunlar Haydar Aliyevi susmak zorunda bırakmak için yapılyordu. Teröre varıncayadek hiçbir araç ve yöntemden çekinmiyorlar, yalnız onu susturmak için.

O ise susmuyor. Meşhur "itham ediyorum" sözleriyle Haydar Aliyev mümkün olan her tarafta it- [23-24] ham ediyordu. Cumhuriyetin yüksek sovyeti dönem toplantısında şunları bildiriyor:

"Ben Merkezin dayattığı yeni birlik andlaşması aleyhinde oldum ve yine de aleyhindeyim. Bir egemen devletin terkinde özgürlük, yetki ve görevler anlayışı ile birlikte birkaç devletin egemenliği imkansızdır.

Milli devletçiliğin canlandırılması için tüm birlik cumhuriyetlerine asıl siyasal, ekonomik özgürlük ve serbestlik sağlanması gerekiyor. Bu, cumhuriyetin ekonomik entegrasyonu ve geleneksel kültürel ilişkilerini hiçbir veçhle engellemiyor, aksine ikili ve çokyönlü temeller üzerinde bu ilişkilerin kemale erdirilmesi ve gelişimine yardımcı bulunacaktır".

19 Haziran 1991 yılı — Haydar Aliyevin hayatında tarihi bir gündür — komünist partisi saflarından ayrıldığı gün. İstifasında şunları yazıyordu —

"Komünist partisinin ideallerine içten inanıyordum ve planlarının gerçekleştirilmesine yakından katılıyordum. Şimdi, tüm bu inamım yok olmuştur.

Yenilenen parti, yenilenen Cumhuriyetler birliği üstüne yapılan aralıksız bildirimler halkı kandırmak demektir.

Ülkemizde komünist denemesinin, sosyalizm yolunun kendisine hak kazandırmadığını, zorla kurulan ve desteklenen Cumhuriyetler birliğinin sona erdiğini halka açıkça söylemek gerektir.

Bu bildiriden sonra karşı karşıya geleceğim zorlukları, her tür hücum ve manevi takipleri tasavvur ediyorum. Partinin geçtiği yolun akliselikle incelenmesi beni açıkladığım bu tutuma getirip çıkarmıştır. Aynı zamanda sorumluluğumu da idrak ediyorum". Bu istifa Sovyetler Birliği Bakanlar kurulunun ilk parti örgütüne verilmişti.

Bu bildiriden sonra Haydar Aliyeye yapılan hücumlar gerici nitelik kazandı. Moskova basınında [24-25] başlatılan kovalamayı Azerbaycanda çıkan gazeteler sürdürdü. Azerbaycan komünist partisi merkez komitesi yoklama-teftiş komisyonu prezidyumu ise Aliyevin parti saflarından çıkmakla cezadan hiçbir veçhle yan çizemeyeceğini bildirdi.

Haydar Aliyev sonra Bakuya dönerek 29 Ocak 1991-te cumhuriyet Yüksek Sovyeti dönem toplantısında iktidar sorununda barışmaz tutum aldı.

"Halkı birleştirmek için Azerbaycan komünist partisinin iktidardan hemen çekilmesi gerektir. Bu parti Sovyetler Birliği Komünist partisinin bir kısmıdır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi dağılmıştır. Azerbaycan komünist partisinin korunması, bu sorunun kongrede görüşülmesi üstüne karar fikri komünist partisinin olanaklarından yararlanılmasına yönelik çabalara delalet etmektedir. Bu hiçbir veçhle kabul edilemez. Azerbaycan komünist partisinin tüm kuruluşlarının kaldırılması gerekmektedir.

Haydar Aliyevin komünist geçmişi değerlendirilirken şu noktayı belirtmek gerektir. Kendisi şöyle demiştir.

"Eskiden birliğe hizmet etmemize hakkazandıran etkenlerin bulunduğunu belirtmek gerektir. O dönemde Cumhuriyette meydana getirilen sosyal, ekonomik ve entelektüel potansiyel halkımızın milli servetidir ve Azerbaycanın serbetliği için iyi temel oluşturmaktadır."

Bu, Haydar Aliyevin daim'i acısıdır. Her defa Azerbaycanda sözüm ona sosyalist döneminden söz edilirken daima tüm bu yıllar içinde halkın kurup yarattığını bildiriyor. Halk ekonomisi ve tarımın kuruluşundaki emsali görülmedik değışiklikler tüm azeri halkının zahmetinin sonucudur. Haydar Aliyevin de... O hiçbir zaman tüm halkın payındaki kendi payını ayrıca belirtmedi. Hatta isteseydi, bunu yapamazdı. Bu dönem hakkında her olumsuz söz kaşla- [25-26] rının öfke ile çatılmasına neden oluyor. Zira nasıl olursa olsun bu onun özgeçmişidir. Ve bu özgeçmişte bugün silmek istediği bir iş, bir satır veya söz yoktur.

Haydar Aliyev Sovyetler Birliği komünist partisi saflarında bulunuşu ve üyeliginden çıkması, Siyasi bürodaki çalışmaları ve istifası ile aynı derecede kıvanç duymaktadır. Herşey öz davasıdır, unutulmaz ve atılmaz.

Haydar Aliyevin sovyet Azerbaycanı hakkındaki kanaati Birlikte bulunduğu yıllar içinde Azerbaycanın kendi bağımsızlığı için temeller meydana getirmesini ön görüyor.

Azerbaycan toplumunun gelişiminin bu dönüm aşamasında gelecek için halka içtepi verecek ülkü, tasavvur, duygu birliği gerektir. Haydar Aliyev halkın gözünde gerçekten daha ziyade sembol idi, Azerbaycanı felaket labirentinden çıkaracak geleceye yönelik şahıstı.

Cumhuriyette Haydar Aliyevi iktidara asıl kendilerinin getirdiklerini iddia eden onlarca insan, siyasal akın ve hatta partiler vardır. Kuşkusuz, hepsi birlikte ve ayrı ayrı olarak haklıdır. Ve aynı düzeyde haksızdırlar. Zira hepsi halkın bir kısmıdır, asıl halk Haydar Aliyevi iktidara getirmiştir. Zamanın hükmü, tarihin hızlı süreci böyle idi. Ve bunun başka alternatifi yoktu. Olamazdı zaten. Zira Azerbaycan uçurumun yanbaşıında bulunuyordu. Yalnız mucize onu kurtardı ve halk için bu mucize kurtarıcı oldu. Ya niçin mucizeye talep vardı?.

1993 yılı Haziranı. Tüm cumhuriyet soluk almadan Gence olaylarının sonucunu bekliyordu-birçoklarının fikrinde Gencede vuku bulan kanlı olay Bakuda kanlı olayla sona erebilirdi. Bu kez Haydar Aliyev başarılı oldu. Ülkeyi kardeşin kardeşi öldürdüğü iç harbinden halas edebildi. Bunu yapabildi, [26-27] zira ona inandılar. Kayıtsız şartsız. Felaket yalnız gelmiyor. Azerbaycan hükümeti tarafından Bakuya davet edilen Haydar Aliyev kendi nüfuzu, inandırmak ve diplomat yeteneği ile iç harbi tehlikesini önleyince, yeni bir tehlike ortaya çıktı. Bu Azerbaycanın parçalanması tehlikesi, tüm toplumun parçalanması tehlikesi idi. Tüm Azerbaycan Milli meclis oturumunun televizyondan naklen yayınlanması sayesinde Haydar Aliyevin bu kriz tehlikesini nasıl ustalıklı önlediğine tanık oldu.

15 Haziran 1993-te Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti başkanı seçildi. 24 Haziranda Milli meclisin kararıyle Azerbaycan Cumhurbaşkanınının yetkilerini gerçekleştirmeye başladı.

3 Ekim 1993-te Haydar Aliyev genel seçimlerde Azerbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı seçildi.

Nihayet azeri halkı kendi cumhurbaşkanı probleminde tutumunu dakik ve tekanlamlı olarak belirledi. Yapılan seçimler tamamiyle yeni tip Azerbaycan cumhurbaşkanınının seçilmesiyle sonuçlandı, bu harizmatik tip şahsiyet idi. Uzun yıllar içinde marksist ideolojinin egemenliği çerçevesinde yaşamış insanların harizm anlamına alışmaları zor İdi. Ayrı ayrı şahsiyetlerin yalnız toplulukların iradesini ifade ettikleri zaman başarılı olabilecekleri kanısında bulunan kolektifçiler harizmin bir insanı ötekilerden ayıran ilahi nimet olduğunu ve doganın, Allah-tealanın, kaderin onu insana bahşettiğini unutmışlardı ve belki de hiçbir zaman bilmiyorlardı.

Seçimler döneminde ve seçimsonrası herkes yepyeni ve halkın kendi yeni cumhurbaşkanına önceler emsali görülmedik yaklaşımına tanık oldu. Yenilik ası! Haydar Aliyevin harizmine inamda idi. Ona duygulu sadakat ilk önce lider yeteneğinin gücüne inamdan doğuyordu. Bazen bu içtenli inam övücü konuşmalar [27-28] akınına katılıyor, bazen de fikra düzeyinedek değişiyordu.

Fakat bu önemli degildir, tüm bunlar marksist ideoloji çerçevesinde atıcılık ve basmakalıpların artıklarıdır. Yakın ve uzak yurt dışında Aliyevin harikuladeliğini komünizm rejimi liderine benzetmiye çaba gösteren dostlarımız ve düşmanlarımız bu hastalığa tutulmuşlardır. Sorunun içerigi bu degildir.

Harizmi ilk önce gelişmekten yoksun geleneksel toplumların kuruluşunda değişiklikler yapmak iktidarında bulunan "büyük devrimci güç" gibi yorumlamak gerektir. Devrimci etkisi bulunan bu güç Azerbaycanda nereye harcanmalıdır? İlk önce, kuşkusuz, Azerbaycan toplumunun şimdi içinde bulunduğu gevşek, cansız durumun kökünden değiştirilmesine...

Sovyet döneminden miras kalan devlet kuruluşlarının korunması ve artırılmasında, ekonominin karmakarışık şekilde gelişiminde, uygar banka sisteminin olmayışında ifade edilen keskin tezatlar göz önündedir. Tüm bunlar da tarihte emsali görülmedik kaçkın akını, halkın yoksullaşması ve harbin daimi diktesi zemininde cereyan etmektedir.

Harp, harp, harp, daimi felaket emaresi olarak herbir evin üzerinde dolaşiyor. Harp siyah delik olarak milletin tüm rezervlerini tüketiyor, yıkıcı eleman olarak kurucu faaliyeti engelliyor. Halk harbin sona ermesi, ermeni saldırganlarının işgal altına aldıkları toprakların geri alınacağı umutlarını Haydar Aliyevle bağlıyor.

Haydar Aliyev halkın şuurunda umutların canlı timsalıdır. Yarınki günün açık, mutlu bir gün olacağı umudu. Harbin, kendi topraklarında kaçkınların bulunmadığı, kalplerde huzur ve evlerde ekmeğin bulunacağı bir gün. Ve Haydar Aliyev inamın içerigi bununla belirleniyor. Nitelik bakımından bu, hal-[28-29] kın kendi kendine, kendisi ve çocukları için liyakatli hayat kurmak olanağına inamı, top gürlütülerinden ve mitralyoz ateşlerinden korkmadan kendi topraklarında dolaşmak olanağına inamı demektir. Bu inam yenilenen, kurucu ve mutlu Azerbaycana inanmaktır. Haydar Aliyev bunu başkalarına oranla tüm kalbi ve zekası ile idrak ediyor. Hem de tüm varlığı ile. Zira kendisi de yalnız bu inamla yaşıyor ve hayatını bunsuz tasavvur edemiyor. Kaderi, evladı sırasında bulunduğu halkın kaderinden ayrılmıyan kaderi işte böyledir.

Haydar Aliyev Cumhurbaşkanlığı görevine başlarken tüm azeri halkına şu yemini etmişti-

"Azerbaycan Cumhuriyetine, Azerbaycan halkına sadakatle hizmet edeceğime, bağımsız devletimizin uygar dünya devletleri arasında, dünya birliğinde liyakatli yer tutmasına çaba göstereceğime yemin ederim.

Kuranı-Kerime el basarak azeri halkının milli ve manevi geleneklerine daima sadık kalacağıma ve bu geleneklerin bağımsız devletimizde sağlama bağlanmasını, yaşaması ve gelişimini sağlayacağıma yemin ederim".

Gelecek gelişimin görevleri ve perspektivlerini açıklıyan Haydar Aliyev şunları belirtmiştir-

Bagımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin karşısına dikilen başlıca görevlerden biri cumhuriyetin devlet kuruculuğunun teşkilidir. Yolumuz aydındır. Bunu defalarca bildirdik. Yolumuz demokrasi yoludur. Bagımsız Azerbaycanda demokratik hukuki devletin kurulması gerektir. Azerbaycan devleti demokratik ilkelere dayanarak faaliyet göstermelidir, tarihi gelenekleri, milli adetlerinden esinlenerek, dünya demokrasisinden, genel insani degerlerden verimli şekilde yararlanarak demokratik devlet kuruculuğu yolundan [29-30] yürümelidir. Bu bizim yolumuzdur ve asil bu yoldan yürüyeceğimizi size temin ederim".

Halkın ağır durumuna deginen Haydar Aliyev krizden çıkış yolunu göstermiş, şunları söylemiştir-

Azerbaycan Cumhuriyetinin ağır bunalımdan çıkması için sosyal ve siyasal alanlarda yogun çalışmaların yapılması gerekmektedir. Tasavvur ediniz, bağımsızlık elde edilmesi bizimçin tarihi bir olay olduğu gibi, ekonominin şimdiki ağır durumu da zor bir olaydır. Maalesef, son yıllarda cumhuriyetin kriz içinde bulunması tüm ekonomi alanlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomi hemen hemen tamamiyle dağılmıştır ve bu da cumhuriyet vatandaşlarının refahının inmesine neden olmuştur. Aynı zamanda cumhuriyetin büyük ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknik potansiyelinin bulunduğunu belirtmek isterim. Azerbaycanın coğrafi-siyasal mevzii, dogal kaynakları, uzun yıllar içinde meydana getirilen başlıca fonları cumhuriyeti bu ağır krizden çıkarmak olanağını sağlıyor. Bu bakımdan gelecek çalışmalarımızda bir yandan mevcut potansiyelden verimli şekilde yararlanmalı, öte yandan yeni ekonomik reformlar gerçekleştirmek yolu ile piyasa ekonomisine geçmek yönünde hareket etmeliyiz.

Bu yol zor ve ağır bir yoldur. Onlarca yıl içinde meydana getirilen ekonomik ve sosyal sistemden serbest ekonomi sistemine geçilmesi büyük zorluklarla bağlıdır. Bu alanda son yıllarda yapılan yanlışlıklar durumu daha da gerginleştirmiştir. Fakat bu yoldan yürümemiz gerekiyor, başka yol yoktur. Bu işler Azerbaycanın ekonomisine, geleneklerine uygun olarak teşkil edilmelidir. Bu yol üzerinden yürürken mevcut ekonomik potansiyelden verimli şekilde yararlanmalı, ilerde onun dağılmasına meydan verilmemelidir. Bu potansiyelin tüm azeri halkının serveti olarak ilerde de cumhuriyetimizin tüm vatandaşlarının, tüm tabakalarının yaşam tarzının iyileşmesine olanak sağlamasına çaba göstereceğiz.

Haydar Aliyevin Cumhurbaşkanı seçildiği zamandan yalnız 100 gün geçmiştir. Bermutat bu, ilk sonuçların yapıldığı dönemdir. Bu sonuçlar hangilerdir? İlk önce milli itilafa varılması, toplumda iç istikrarın sağlanmasıdır. Bu büyük zaferdir. Cumhurbaşkanı'nın politikasının yüksek vatandaşlık ve ümanizmi toplumun tüm sosyal tabakalarında derin gerilimin kaldırılmasına yardımcı bulunmuştur.

Bu 100 günün herbir günü Azerbaycan halkının Haydar Aliyevin yemin etm töreninde söylediği asadaki sözleri gerçekleştireceği inamını artırıyor-

"Cumhurbaşkanı görevini yüksek amaçlar namına yerine getireceğime, Azerbaycan Cumhuriyetinin tam bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü sağlamak için elimden geleni esirgemeyeceğime yemin ederim.

Azerbaycan Cumhuriyeti anayasası ve yasaların gerçekleştirilmesinin, milliyeti, dini ve siyasal görüşleri ne olursa olsun Azerbaycan vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin korunmasının, Azerbaycan Cumhuriyetinde özgürlüğün, demokratik değişikliklerin, Azerbaycanın demokratik hukuki devlet olarak geliştirilmesinin garantörü olacağıma yemin ederim". [31]

Müellif **Dilara SEYIDZADE**,
tarih doktoru

Tertip eden
Nazım İBRAHİMOV

Tercüme eden
Sartiye MEHMEDOVA

Ressam **Nazım Babayev**

Fotoqraf **Refik Bağirov**

Bu kitab "Azerbaycan" neşriyyatında basılmıştır
Adres: "Azerbaycan" neşriyyatı, Metbuat caddesi, 529
Mahalle